

Posudek oponenta disertační práce:

Šárka NEKVAPIL JIRÁSKOVÁ, *Populační vývoj a majetkový transfer v protoindustrializační oblasti severovýchodních Čech v letech 1700-1849*, Pardubice 2017, stran 279, včetně obrazových příloh.

Předkládaná práce je studií, která propojuje historicko-demografické bádání a bádání v oblasti dějin rodiny se studiem průběhů dědického práva a trhů s poddanskými nemovitostmi. Je založena na základních, k tématu relevantních, metodách historické demografie (včetně velmi pracných a časově velmi náročných postupů rekonstrukce rodin). Využívá relevantní sady pramenů. Vychází z bohatého okruhu literatury. Zaměřuje se pro období 150 let na demografické chování populace obce Stružnice v se zřetelem k jejímu širšímu kontextu. Analýzu demografického chování spojuje s rozbohem průběhu transferů majetku, kupříkladu se zvláštním zřetelem k příbuzenským vazbám. Populační chování a majetkový transfer zároveň zvažuje v souvislostech s hospodářskými činnostmi obyvatelstva (zejména ve vztahu k protoindustrializaci). Studie tak obsahuje značné množství zajímavých a významných demografických dat a zjištění z oblasti rodinných vztahů, která jednak autorka sama interpretuje a vřazuje do širšího kontextu dějin populace a dějin poddanské držby, která zároveň - po publikaci této práce (ve kterou doufám, popřípadě ji tímto doporučuji) - poskytnou řadu příležitostí k návazným komparativním studiím. Byť je mé stanovisko k předložené práci v zásadě velmi kladné, přece se v následujícím textu ujímám své role oponenta a nastiňuji několik otázek, jež jsou míněny především jako podněty do diskuse při ústní obhajobě.

Jednou z připomínek je, že (1.) není výkladově možná zcela produktivní zjištěná data vztahovat k celozemským průměrům. Takový postup vychází z (implicitního) předpokladu, jakoby v jedné zemi byl funkční v zásadě *jeden* model populačního chování. Produktivnější se mi jeví snažit se identifikovat v rámci starého demografického režimu na území ležícím na severozápadě od Hajnalovy linie různé modely demografického chování, vyskytující se v oblastech, jejichž hranice se nemusejí nikterak přeskřívat se správními či státními celky. Co mám na mysli, se pokusím objasnit na příkladu kojenecké úmrtnosti, která byla ve Stružnici "výrazně nižší než celozemský průměr" (s. 204). Celková hodnota pro období 1720-1849 je pro Stružnici 201, 25 zemřelých z 1000 narozených do jednoho roku věku (s. 110). Za sledované období je jen pro jedno desetiletí (1750-769) výrazný výkyv (na 1000 narozených připadalo 313,3 zemřelých do prvního roku věku; to je takřka dvojnásobek minimální hodnoty 165,8 z let 1790-1799). (s. 110). Hodnoty to jsou hodnoty kojenecké úmrtnosti jsou opravdu nižší, než je tomu jinde (např. ve známém Medickově vzorku pro Laichingen). Jsou však srovnatelné s hodnotami pro Břevnov v 18. století) a o něco vyšší než ve známém Schlumbohmově vzorku pro Belm. Otázkou je, jak tyto shody či odlišnosti vysvětlit. (Srov. např.: Eliška ČÁNOVÁ - Pavla HORSKÁ, *Obyvatelstvo obce Břevnova v církevních pramenech z let 1652-1800*, Acta Universitatis Carolinae - Philosophica et historica 3, Studia historica VIII, s.1/1972, s. 81-100, zejména s. 95-96; Artur E. IMHOF, *Einführung in die Historische Demographie*, C. H. Beck München 1977, s. 77-87; Jan HORSKÝ - Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, Nakladatelství Lidové noviny Praha 1996, s. 37-49; Hans MEDICK, *Weben und Überleben in Leichingen 1650-1900. Lokalgeschichte als allgemeine Geschichte*, Göttingen 1996, s. 340-356; Jürgen SCHLUMBOHM, *Lebensläufe, Familien, Höfe. Die Bauern und Heuerleute des Osnabrückischen Kirchspiels Belm in proto-industrieller Zeit 1650-1860*, Göttingen 1994, s. 140-153.)

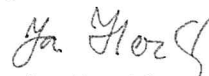
Autorčin výklad nižších hodnot kojenecké úmrtnosti protoindustrializací (kojení nemuselo být přerušováno díky těžké sezónní polní práci - s. 111 a 2 204) by, domnívám se, šlo rozporovat. Jednak (1a) by to zajisté neplatilo obecně. Svrchu uvedený Belm i Laichingen byly protoindustrializační lokality či oblasti. Jednak (1b) hodnoty kojenecké úmrtnosti vykazují pro sledované období pro Stružnici (obdobně jako pro Břevnov) mírně stoupající tendenci. Ta by mohla souviset s růstem podílu sociálně slabších vrstev venkovského obyvatelstva (domkářů), které byly patrně více závislé na protoindustrializačních činnostech, než vrstvy vyšší (sedláci, chalupníci). Bylo-li by tom však opravdu tak, nenapovídalo by to spíše tomu, že hospodářské činnosti spojené s protoindustrializací by byly pro přežívání kojenců spíše rizikovější, než selské práce?

Konečně (1c) hodnoty kojenecké úmrtnosti má smysl sledovat v korelaci s hodnotami specifické manželské plodnosti. Stružnice se z tohoto hlediska podobá Schlumbohmovu Belmu: Specifická manželská plodnost je v obou lokalitách spíše nižší (s. 87). Od poměrů v Belmu se ty ve Stružnici odlišují jen výrazně nižším sňatkovým věkem. Otázkou pak je, zda tu nemáme co do činění s konfigurací demografických jevů, kterou by šlo značit jako model "šetřící život"? To, proč se na různých místech vyskytuje tento model a na jiných naopak model "plýtvající životem" (viz výše citovaná práce Imhofova), nebylo vlastně doposavad jednoznačně historicko-demografickým bádáním vysvětleno. Jde však o dva relativně autonomní model konfigurace jevů se zjevnou vnitřní dynamikou.

Obdobně by (2.) stálo za úvahu, zda by nešly výkladově podrobněji propojit nízké hodnoty nemanželské plodnosti (s. 122-129 a 205) se zjištěními, týkajícími se definitivního celibátu (s. 77). Definitivní celibát je kategorie, která se v zásadě vždy jen nějak odhaduje (odhady, že činil 10%, někde až 20% se běžně vyskytují v literatuře). Autorka předkládané práce zjišťuje hodnoty, které by pro Stružnici dovolily usuzovat na to, že sňatek byl relativně dost dostupný. Otázkou však je, zda (2a) opravdu víme, že ze 189 narozených osob v letech 1750-1769 se dožilo padesáti a více let jen 4 40 mužů a 48 žen? Jsme si jisti, že někteří nevyzímeli migrací? Nebyl by pak (2b) právě u těchto odešlých definitivní celibát pravděpodobnějším osudem, než u těch v lokalitě setrvávajících? Jinak zajisté, platí-li, že z 88 padesátiletých a starších osob zůstaly jen 2 (1 muž, 1 žena) svobodné, jde o poměrně nízké hodnoty definitivního celibátu. Ty by pak bylo možné propojit s relativně nízkou mírou ilegality.

Konečně připomínka obecnější. Při veškerém uznání kvality předkládané práce a pečlivosti, s níž jsou provedeny jednotlivé analýzy v ní, je (3.) přece možné říci, že je škoda, že jednotlivé rozbory nebyly někdy více interpretačně propojeny. Mě-li autorka k dispozici metodou rekonstrukce (rekonstituce) rodiny vytvořené rodinné listy a pracovala-li zároveň s pozemkovými knihami stran sledování transferu nemovitostí, je potom možné v některých případech v (alespoň v mikroanalytických interpretacích zvolených případů) více propojit demografickou část práce s částí práce sledující průběh transferů majetku. Právě tak by bylo možné patrně i v samotné demografické části více jednotlivé demografické jevy vázat na jednotlivé kategorie poddanského obyvatelstva či na převažující hospodářskou činnost v té které domácnosti. Autorka tak někdy postupuje (např. při sledování osudu svobodných matek, s. 133). Uznávám, že takovéto podrobnější propojování by mohlo, vzhledem k relativně malému počtu případů (např. za sto let je jen 58 případů svobodných matek), poskytovat obraz vlastně mnohdy jen velmi nahodilých korelačních jevů, přece však by nemuselo být bezcenné.

Uvedené otázky a připomínky však nikterak nesnižují kvalitu předkládané práce. Jako celek ji považuji za zdařilou a bez zásadních výhrad ji *doporučuji k obhájení*.

Jan Horský

V Praze 9. října 2017